

რუსეთის გეოპოლიტიკა XVIII საუკუნეში და მისი გავლენა ქართულ-ჩრდილოკავკასიურ ურთიერთობებზე

კარალიძე ჯემალ

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.14>

აბსტრაქტი. კავკასია განსაკუთრებული გეოსტრატეგიული მდებარეობის გამო უხსოვარი დროიდან იყო მსოფლიოში ჰეგემონობისათვის მებრძოლი დიდი სახელმწიფოების პირველხარისხოვანი სამიზნე. კავკასიაზე გავლენისათვის ბრძოლაში თავისი ცენტრალური მდებარეობის გამო გადამწყვეტი როლი საქართველოს ენიჭებოდა. ამიტომაც ყველა ძალა, რომელიც კავკასიის დაუფლებისათვის იბრძოდა, პირველ რიგში საქართველოს დაპყრობა-დამორჩილებას ცდილობდა. საქართველო მიუხედავად დიდი განსაცდელისა, მუდმივად ინარჩუნებდა კავკასიის პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული ცენტრის ფუნქციას. XV-XVI სს-დან კავკასიაში გაბატონებისათვის სამი დიდი სახელმწიფოს: ოსმალეთის, ირანისა და რუსეთის ინტერესები გადაიკვეთა, რომლებიც დაჟინებით ცდილობდნენ კავკასიაში საკუთარი გავლენის გაფართოებას თუ სრული უპირატესობის მოპოვებას. ამ დაპირისპირებას უფრო ამწვავებდა კავკასიაში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება. XV ს. მეორე ნახევრიდან, ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის დაშლის შემდეგ, კავკასიაში აღარ არსებობდა ცენტრალიზებული სახელმწიფო.

XVIII საუკუნე გარდამტეხი პერიოდი კავკასიაზე გეოპოლიტიკური გავლენისათვის ბრძოლაში. ამ დროიდან ევროპის წამყვანი სახელმწიფოების გეოპოლიტიკაში დიდი მნიშვნელობა შეიძინა ახლო და შუა აღმოსავლეთში უპირატესი გავლენის მოპოვების საკითხმა. ამკარად მწვავდებოდა მეტოქეობა ინგლისს, საფრანგეთს, ავსტრიასა და რუსეთს შორის დასუსტებული ირანისა და ოსმალეთის სამფლობელოების ხელში ჩასაგდებად. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით გამძაფრდა კავკასიაზე ჰეგემონობისათვის ბრძოლა.

XVIII ს. დასაწყისიდან ირანის ღრმა კრიზისმა დღის წესრიგში დააყენა კასპისპირეთში გავლენის გადანაწილებისათვის ბრძოლის საკითხი. რუსეთმა ქართლის მეფე ვახტანგ VI მოკავშირეობით სცადა ამიერკავკასიაში შემოღწევა, მაგრამ სხვა ფაქტორებთან ერთად ოსმალეთის მძაფრმა რეაქციამ აიძულა უკან დაეხია. კავკასიაზე გავლენისათვის ბრძოლა გადამწყვეტ ფაზაში შევიდა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში.

XVIII საუკუნის ბოლოს საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ რამდენიმე აღწეულით განსაზღვრა საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარება. ამან არა თუ გამოიწვია ინგლისისა და რუსეთის არამედ გარკვეულ ეტაპზე დაუნდობელი მეტოქეების - რუსეთსა და ოსმალეთის დაახლოებაც.

რუსეთმა მოხერხებულად გამოიყენა შექმნილი ვითარება კავკასიაზე სრული გავლენის დასამყარებლად.

საკვანძო სიტყვები: კავკასია, საქართველო, გეოპოლიტიკა, რუსეთი, ოსმალეთი, ყაზარდო, დაღესტანი

კავკასია განსაკუთრებული გეოსტრატეგიული მდებარეობის გამო უხსოვარი დროიდან

იყო მსოფლიოში ჰეგემონობისათვის მებრძოლი დიდი სახელმწიფოების პირველხარისხოვანი სამიზნე. კავკასიაზე გავლენისათვის ბრძოლაში თავისი ცენტრალური მდებარეობის გამო გადამწყვეტი როლი საქართველოს ენიჭებოდა. ამიტომაც ყველა ძალა, რომელიც კავკასიის დაუფლებისათვის იბრძოდა, პირველ რიგში საქართველოს დაპყრობა-დამორჩილებას ცდილობდა. საქართველო მიუხედავად დიდი განსაცდელისა, მუდმივად ინარჩუნებდა კავკასიის პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული ცენტრის ფუნქციას. რთული მისახვედრი არ იყო, რომ მრავალრიცხოვანი მომხდურის მოგერიება კავკასიის მცირერიცხოვან ერებს მხოლოდ კოორდინირებული და გააზრებული მოქმედების შემთხვევაში შეეძლოთ. საქართველოს ოდიტგანვე მჭიდრო ურთიერთობები ჰქონდა მეზობლებთან, განსაკუთრებით კი ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხებთან. ეს ურთიერთობები დასტურდება ჯერ კიდევ ქართული სახელმწიფოების გარიჟრაჟზე - ფარნავაზის ეპოქაში. კავკასიელებთან ურთიერთობას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ფარსმან ქველის, ვახტანგ გორგასლის, ბაგრატ IV თუ სხვა ქართველ ხელისუფალთა საგარეო პოლიტიკაში. ქართულ-კავკასიური ურთიერთობები თავისი ინტენსიურობითა და ხასიათით ყოველთვის როდი იყო ერთგვაროვანი. იგი იცვლებოდა როგორც საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობისა და ინტერესების, ისე საერთაშორისო ვითარების შესაბამისად. ამ მიმართებით ძალიან მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა XV საუკუნის შემდგომი პერიოდი, ბიზანტიის დაცემას და აგრესიული ოსმალეთის გამეზობლებას მოჰყვა სეფიანთა ირანის ჩამოყალიბება, რომელიც კავკასიაში იმთავითვე დაპყრობით პოლიტიკას ატარებდა. მალე ჩრდილოეთიდან მოგვიახლოვდა რუსეთის (მოსკოვის) სახელმწიფო, რომელსაც კავკასიის მიმართ ასევე აშკარა ექსპანსიონისტური ინტერესები გააჩნდა. ასეთ რადიკალურ ცვლილებებს საერთაშორისო ურთიერთობებში, რასაც მძიმე შედეგები ჰქონდა ჩვენთვის, დაემთხვა საქართველოს ერთიანი ფეოდალური მონარქიის დაშლა, რამაც მკვეთრად და თვისობრივად შეცვალა საქართველოს შესაძლებლობები, შესაბამისად ქართველი და კავკასიელი ხალხების ინტერესები, რასაც მოჰყვა მათი ურთიერთობის ხასიათის შეცვლაც. XV-XVI სს-დან კავკასიაში გაბატონებისათვის სამი დიდი სახელმწიფო: ოსმალეთის, ირანისა და რუსეთის ინტერესები გადაიკვეთა, რომლებიც დაჟინებით ცდილობდნენ კავკასიაში საკუთარი გავლენის გაფართოებას თუ სრული უპირატესობის მოპოვებას. XVI-XVII საუკუნეებში კავკასიის ხალხები ირანისა და ოსმალეთის მხრიდან მუდმივი აგრესიის წინაშე აღმოჩნდნენ, რომელთა მიზნების განხორციელება საფრთხის ქვეშ აყენებდა კავკასიელთა არა მარტო სუვერენიტეტს, არამედ თვითმყოფადობასა და ფიზიკურ არსებობასაც კი. მხოლოდ საკუთარი ძალებით წინ აღდგომოდნენ აგრესორთა შემოტევას, კავკასიელ ხალხებს არ შეეძლოთ. პირიქით, გაზრდილი საგარეო საფრთხის პირობებში, ხშირად გარე ძალების პროვოცირებითაც, თანდათან ღრმავდებოდა ეთნოპოლიტიკური თუ შინაფეოდალური, დაპირისპირებები, რომლებიც ხშირად ხანგრძლივ, სისხლისმღვრელ ბრძოლებში გადაიზრდებოდა ხოლმე, ეს კი კიდევ უფრო ზღუდავდა საგარეო საფრთხის აღსაკვეთად კავკასიელთა ისედაც შეზღუდულ შესაძლებლობებს. აღნიშნული ურთულესი სიტუაციიდან ერთადერთ რეალურ გამოსავალს კავკასიელები საგარეო მოკავშირის ან მფარველის მოძიებაში ხედავდნენ. სწორედ ამით აიხსნება XVIII ს. მანძილზე რუსეთისადმი არა მარტო ქრისტიანი ქართველებისა და სომხების, არამედ კავკასიის თვით მაჰმადიანი ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენელთა გარკვეული კეთილგანწყობაც.

გადაჭარბების გარეშე XVIII საუკუნე გარდამტეხი პერიოდი კავკასიაზე გეოპოლიტიკური გავლენისათვის ბრძოლაში. ამ დროიდან ევროპის წამყვანი სახელმწიფოების გეოპოლიტიკაში დიდი მნიშვნელობა შეიძინა ახლო და შუა აღმოსავლეთში

უპირატესი გავლენის მოპოვების საკითხმა. აშკარად მწვავედებოდა მეტოქეობა ინგლისს, საფრანგეთს, ავსტრიასა და რუსეთს შორის დასუსტებული ირანისა და ოსმალეთის სამფლობელოების ხელში ჩასაგდებად. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით გამძაფრდა კავკასიაზე ჰეგემონობისათვის ბრძოლა.

XVIII საუკუნის დასაწყისში რუსეთისათვის უმთავრეს სტრატეგიულ მიზანს ყირიმის სახანოს მხრიდან მომდინარე საფრთხის აღკვეთა და შავ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვება წარმოადგენდა. აღნიშნული პრობლემების გადაჭრა პირდაპირ იყო დაკავშირებული კავკასიაში გავლენის საკითხთან.

გამეფებისთანავე პეტრე I ერთ-ერთ მთავარ საზრუნავს ყირიმისა და შავი ზღვის პრობლემების გადაჭრა წარმოადგენდა. ამ საკითხის გადაწყვეტა კი ოსმალეთთან ომის გარეშე შეუძლებელი იყო. XVII საუკუნის დამლევს რუსეთმა პირველი ნაბიჯი გადადგა ჩრდილოეთი შავიზღვისპირეთის დაპყრობის მიზნით. ამ პერიოდისათვის აღმოსავლეთი და ჩრდილოეთი შავიზღვისპირეთი ოსმალეთს ეპყრა. ოსმალეთის გარნიზონები იდგა აჭარაში, გურიაში, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სანაპიროებზე: ბათუმში, ციხისძირში, შეკვეთილში, ფოთში, ანაკლიაში, სოხუმში, ანაკოფიაში და სხვ., ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთსა და აზოვისპირეთში: ანაპაში, აზოვში, ტაგანროგში, ენიკალეში, ქერჩში, კაფაში, სუდაკში, ბალაკლავაში, იკერმანში, პერეკოპში, ოჩაკოვში, კინბურნში და სხვ.(სილაგამე, გურული 2011 : 265) სწორედ ამიტომ რუსეთი 1695 წ. „საღვთო ლიგას“ შეუერთდა. იმავე წელს მოეწყო პირველი ლაშქრობა აზოვზე, რომელიც წარუმატებელი აღმოჩნდა. ამის მიზეზი იყო ის, რომ რუსეთს არ ჰყავდა ფლოტი, რომლითაც შეძლებდა აზოვის ზღვიდან ბლოკირებას. პეტრე I სათანადო დასკვნა გააკეთა. იმისათვის რომ დამკვიდრებულიყო აზოვის ზღვაზე და დაუფლებოდა შავ ზღვას აუცილებელი იყო ძლიერი ფლოტის შექმნა, თანაც რაც შეიძლება სასწრაფოდ.(Водовозов,1904:83).

შავ ზღვაზე გასასვლელის მოსაპოვებლად აუცილებელი იყო ანტიოსმალური კოალიციის გაფართოება. შწორედ ამ მიზნით გადაწყდა ევროპაში „დიდი ელჩობის“ მოწყობა.

მალე „დიდი ელჩობისათვის“ და უპირველესად პეტრე I ცხადი გახდა, რომ „საღვთო ლიგის“ გაძლიერებასა და შესაბამისად ოსმალეთის წინააღმდეგ ევროპის ქვეყნების მხარდაჭერის მოპოვება იმჟამად არარეალური იყო. „შავ ზღვაზე დამკვიდრების სურვილი არ შეესატყვისებოდა არსებულ რეალობას“ (история внешней политики России 2000 : 32).

რუსეთის ხელისუფლება საბოლოოდ დარწმუნდა რა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის გაგრძელების შეუძლებლობაში, აქტიურად შეუდგა „ჩრდილოეთის ომისათვის“ სამზადისს.

ჩრდილოეთის ომის წარმატებით დამთავრების შემდეგ რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში ცენტრალური ადგილი კვლავ შავიზღვისპირეთის საკითხმა დაიკავა. შავი ზღვის პრობლემა უშუალოდ იყო დაკავშირებული ყირიმის სახანოსა და კავკასიის საკითხთან. ამიტომ პეტრე I ფხიზლად ადევნებდა თვალს კავკასიაში განვითარებულ მოვლენებს. კავკასიაში გავლენისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ყაზარდო-დაღესტან-საქართველოს ერთგვარ სამკუთხედს, ამიტომ რუსეთი, ირანი და ოსმალეთი თითოეულ მათგანზე გავლენის მოპოვებას დაჟინებით ცდილობდა. ყირიმის სახანოდან მომდინარე საფრთხის გამო რუსეთსა და ყაზარდოს შორის მჭიდრო ურთიერთობა ჯერ კიდევ XVI ს-დან დამყარდა. ეს ურთიერთობები შენარჩუნდა XVIII ს. დამდეგამდე რუსეთმა, გამომდინარე თავისი საგარეო-პოლიტიკური ამოცანებიდან, მიუხედავად მისთვის საქართველოს მნიშვნელობისა, საერთო კავკასიურ პოლიტიკაში ჯერ უპირატესობა მაინც ყაზარდო-დაღესტანს მიანიჭა (ზოცვაძე 1990:141)

ყაზარდო ისევ განიცდიდა მუდმივ მუქარას ყირიმის სახანოს მხრიდან. ამიტომ

ყაზარდოელები სთხოვდნენ რუსეთის მთავრობას მათ ტერიტორიაზე ციხის ჩადგმას და რუსული გარნიზონის ჩაყენებას.

ამგვარად, პეტრესდროინდელი რუსეთისა და ყაზარდოს ურთიერთობიდან ჩანს, რომ ყაზარდოელებს, პირველ ყოვლისა, რუსეთის მხრიდან თურქეთის, ყირიმის და მრავალრიცხოვანი და მტრულად განწყობილი მეზობლებისაგან თავდასაცავად დახმარების აღმოჩენა სურდათ. (კოპალიანი 2000: 58)

XVIII ს. დასაწყისში ირანის დასუსტებით ოსმალეთმა სცადა სარგებლობა. ოსმალეთს სურდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში გაბატონება და კასპიისპირეთის დაუფლება. ოსმალეთის ამ მისწრაფებას არ შეიძლებოდა რუსეთის შემფოთება არ გამოეწვია კასპიისპირეთში გაბატონებით იგი რუსეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთის ნაკლებად დაცულ საზღვრებს ემუქრებოდა. მეორე, რუსეთი დაკარგავდა ყოველგვარ გავლენას კავკასიაში, მესამე, ოსმალეთის გაბატონებას კასპიისპირეთში მოჰყვებოდა რუსეთის აღმოსავლური ვაჭრობის სრული ჩაშლა.

მთავარი ის იყო, რომ რუსეთი მთელი თავისი ეროვნული ინტერესებით შავი და კასპიის ზღვების აუზში პოზიციების განმტკიცებისაკენ ისწრაფვოდა, ამიტომ, სისხლობორცულად იყო დაინტერესებული საქართველოთი, რადგან საქართველო ამოედენა რეგიონში ერთადერთ ქრისტიანულ ქვეყანად რჩებოდა, რომელსაც სახელმწიფოებრიობა შენარჩუნებული ჰქონდა და, შესაბამისად, პოლიტიკურ დასაყრდენად გამოდგებოდა. საქართველოს რუსეთისათვის სტრატეგიული პლაცდარმის ფუნქცია უნდა შეესრულებინა წინა აზიაში პოლიტიკურ-ეკონომიკური გაბატონების დასახული ამოცანის განხორციელების პროცესში. სხვა რეალური მოკავშირე, რეალური დასაყრდენი მას ამ რეგიონში არ გააჩნდა. (სამსონაძე 1988: 26-27).

რუსეთის განვითარების ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები, ევროპული სახელმწიფოებისგან განსხვავებით, გამორიცხავდნენ ირან-ოსმალეთთან მორიგებას, მეტიც რუსეთი თავისი მიზნებით უპირისპირდებოდა, ევროპელებსაც. საქართველო და მასთან ერთად სომხეთიც მუდმივად რჩებოდა რუსეთის პოტენციურ მოკავშირედ და მოხერხებულ პლაცდარმად მის აღმოსავლურ პოლიტიკაში. ვახტანგ VI-ის მიერ პეტრე I-თან ირანის წინააღმდეგ სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის შეკვრა (1722წ.) სტრატეგიული შეცდომა იყო. პროირანული ორიენტაცია აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში რუსეთის იმპერიის პასიური პოლიტიკის პირობებში ერთადერთი სწორი ორიენტაცია იყო. ვახტანგ VI-ს თავის სასარგებლოდ უნდა გამოეყენებინა ავღანელების შეტევის შედეგად ირანში შექმნილი უმძიმესი ვითარება. ქართლის მეფე კი პირიქით მოიქცა. (გურული,2009:22)

ნ. ბერძენიშვილის შეფასებით, მართლაც, XVIII ს. მთელ სიგრძეზე რუსეთმა არა ერთხელ გამომაჩვენა სისუსტე ამიერკავკასიის ქრისტიან ხალხთა „მფარველობის“ საქმეში, აღმოჩნდა, რომ მას, ისე როგორც ადრე, არც ამჟამად გააჩნდა საკმაო ძალა ირან-ოსმალეთთან სამეტოქეოდ და პეტრე I-მა საქართველო ოსმალეთს დაუთმო. (ბერძენიშვილი,1965 : 160)

კავკასიური ლაშქრობის მოშლით თვით რუსეთი დიდად არ დაზარალებულა. რუსეთმა აღიარა ქართლისა და კახეთის სამეფოების ოსმალეთის ხელში გადასვლა. ვახტანგი იძულებული გახდა, ქართლი დაეტოვებინა (გურული, 2011ა:28;გურული,2011ბ:6-19).

,XVIII ს. პირველ ნახევარში რუსეთის, ოსმალეთისა და ირანის ხელახალი დაპირისპირების ფონზე ჩრდილო და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები კვლავ მოვლენათა ეპიცენტრში მოექცნენ. კავკასიაში გასაბატონებლად ოსმალეთი ყაზარდო-შირვან-დაღესტანში, ირანი კი ქართლ-კახეთში საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცებას მიიჩნევდა აუცილებელ პირობად. რუსეთს ამ მხრივ გაცილებით ფართო გეგმები ჰქონდა, სადაც, იმ

დროისთვის ჩრდილო-კავკასიაში თურქეთისა და ყირიმის სახანოს სამხედრო-პოლიტიკური გააქტიურების პირობებში ყაზარდოს საკითხს დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ამ მხრივ პრიორიტეტული იყო ყაზარდოზე გამავალი სტრატეგიული დანიშნულების გზები (კავკასიის ისტორი, I, 2023: 599)

დაპირისპირება კავკასიაში უპირატესობის მოსაპოვებლად გადამწყვეტ ფაზაში შევიდა XVIII ს. მეორე ნახევარში უშუალო მეტოქეების - ირანისა და ოსმალეთის დასუსტება რუსეთს გაბედული ნაბიჯების გადადგმისაკენ უზიძვებდა. ამ თვალსაზრისით აქტიური იყო ეკატერინე II საგარეო პოლიტიკა. XVIII ს. 60-იან წლებში ინგლის-რუსეთის დაახლოებამ საფრანგეთსა და რუსეთს შორის ურთიერთობის დამაბუჯ გამოიწვია. სწორედ საფრანგეთის წაქეზებით 1768 წლის 18 ნოემბერს ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა რუსეთს. რუსეთისათვის ეს ომი მოსალოდნელი იყო და ამისათვის ემზადებოდა კიდევ. „შვიდწლიანი ომის შემდეგ რუსეთის სამხედრო რესურსები ევროპის ქვეყნებთან შედარებით საუკეთესო მდგომარეობაში იყო, არმიაში მიიღო მნიშვნელოვანი გამოცდილება“. შესაძლებელია ეს ჰქონდათ მხედველობაში ეკატერინე II, როცა ომის დაწყების შესახებ გრაფ სალტიკოვს თვითდაჯერებით სწერდა: „პირველად არ არის რუსეთმა გაიმარჯვოს მტრებზე“ (История России, 1998, 251). რუსეთმა სწრაფი და ეფექტური ნაბიჯები გადადგა წარმატების მოსაპოვებლად: შეძლო ამიერკავკასიაში ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების ოსმალეთის წინააღმდეგ გამოყვანა; საბერძნეთსა და ჩერნოგორიაში ანტიოსმალური მოძრაობის გასაძლიერებლად ემისრები მიავლინა; ბალკანეთში ანტიოსმალური მოძრაობის მხარდასაჭერად ბალტიის ზღვიდან ხმელთაშუა ზღვაში ადმირალ გ. სპირიდონოვის დიდი ესკადრა გაიგზავნა. ამასთანავე რუსეთმა შეძლო ცენტრალური და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის მხარდაჭერის შენარჩუნება. „ყაზარდოს ფეოდალთა უმრავლესობამ დაიცვა რუსეთის ერთგულება. ომის მსვლელობაში რუსეთთან დაახლოებას ცდილობდნენ ასევე ოსებიც“ (История народов Северного кавказа 1988, 440) 1769-1770 წწ. სამხედრო მოქმედებებში ხმელეთსა და ზღვაზე რუსეთის წარმატებებმა შეაშფოთა ევროპის სახელმწიფოები.

ოსმალეთი იძულებული გახდა ზავი ეთხოვა, რომელიც გაფორმდა სოფ. ქუჩუკ-კაინარჯში 1774 წლის 10 ივლისს. ზავის პირობები შეესაბამებოდა რუსეთის წარმატებებს: ყირიმის სახანო დამოუკიდებლად ცხადდებოდა. ციხესიმაგრეები: ქერჩი, ენი-კალე და კინზურნი მდ. ბუგსა და დნესტრს შორის მდებარე მიწებით გადაეცემოდა რუსეთს, მასვე უბრუნდებოდა ყაზარდო, შავი და მარმარილოს ზღვები რუსეთის სავაჭრო გემებისთვის ღიად ცხადდებოდა. რაც შეეხება ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებს, ოსმალეთი ვალდებულებას კისრულობდა რომ არ შეავიწროვებდა მის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქრისტიანებს. სხვა მხრივ, ქართველთა მონაწილეობა ამ ომში არ დაფასებულა. „გამოიყენა რა თავისი მიზნებისთვის ქართველი მეფეები, რუსეთმა მათ ფაქტიურად არავითარი დანაპირები არ შეუსრულა. პირიქით, კრიტიკულ მომენტში მარტო დატოვა მოძალეებული მტრის რკალში, იმედგაცრუებულ მეფეებს კვლავ საკუთარი ძალების მაქსიმალური დამაბვის ფასად უხდებოდათ მტრების მოგერიება“ (ბულიძევილი, 1991: 96-97).

ამ შედეგებიდან ქართველ ხელისუფლებებს სათანადო დასკვნები უნდა გაეკეთებინათ. ცხადი იყო, რომ რუსეთი კავკასიელებს და მათ შორის ერთმორწმუნე ქართველებსაც მხოლოდ საკუთარი ინტერესებისათვის იყენებდა. ამ რეალობის პასუხად უნდა მივიჩნიოთ ერეკლე II როგორც დიპლომატიური ნაბიჯები, ისე სამხედრო ხასიათის ღონისძიებები. სწორედ ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის გაფორმების შემდეგ დაიწყო ერეკლე II „მორიგე ჯარის“ ჩამოყალიბება და სამხედრო რესურსის გასაზრდელად ჩრდილო-კავკასიელი ყაზარდოელების ჩამოსახლების

გეგმის განხორციელება.

„შუა საუკუნეების ეპოქაში ადიდელთა ნაწილი საქართველოს პოლიტიკური გავლენის ქვეშ იყო, ხოლო მოგვიანებით XVIII ს. ქართლ-კახეთის მეფეები ხშირად მიმართავდნენ მათ დამხმარე ძალის მისაღებად (კავკასიის ისტორი, I,2023: 597).

მაგრამ რუსეთს ხომ კავკასიის ერთეულების, მათ შორის ქართლ-კახეთის დასუსტება და ხელში ჩაგდება ჰქონდა განზრახული.

ასეთ ვითარებაში, ბუნებრივია, რუსეთი ყველაფერს გააკეთებდა, რათა ჩაეშალა ერეკლეს ცდები ჩრდილო კავკასიიდან, კერძოდ კი ყაზარდოდან მოსახლეობის ნაწილის გადმოყვანა საქართველოში. საქმე ისაა, რომ ერეკლემ, ისარგებლა რა XVIII ს. 60-70-იან წლებში ყაზარდოელთა უკმაყოფილებით, სცადა ეს გარემოება თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა, ამ მიზანს ემსახურებოდა ერეკლეს მიერ 1778 წლის ნოემბერში სპეციალური ელჩობის გაგზავნა დიდ ყაზარდოში, რომელიც სხვათა შორის, იმთავითვე ცნობილი შეიქნა რუსული მმართველობისთვის.

ერეკლე II-ის ელჩები იმავე 1778 წელს რუსი მოხელეების მიერ მოზდოკში იქნენ დაკავებულნი, რამაც აიძულა ყაზარდოელი ფეოდალები განზრახვაზე ხელი აეღოთ. 1782 წელს ერეკლემ, სხვათა შორის, კიდევ სცადა თითქოს უფრო საიდუმლოდ ყაზარდოელთა საქართველოში გადმოსახლება, მაგრამ ამჯერადაც რუსეთის აქტიური ჩარევით მისი ეს ცდაც მარცხით დამთავრდა (ბოცვაძე, 1990:224-225).

ამის შემდეგ რუსეთმა აქტიურად ამოქმედა დიპლომატიაც, რასაც 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატის გაფორმება მოჰყვა. ყირიმის შეერთების შემდეგ 1783 24 ივლისს ქართლ კახეთის სამეფოსთან გეორგიევსკის ტრაქტატის გაფორმებით რუსეთმა ამიერკავკასიაშიც მტკიცედ შემოიღო ფეხი.

კავკასიონის სამხრეთ რაიონებში რუსეთს უფრო კეთილშობილური მოტივი ამოძრავებდა. ცხადია, ამბიციები და პოლიტიკური გამორჩენა ამ შემთხვევაშიც მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო, მაგრამ ქართველური ტომებით დასახლებული ქრისტიანული სახელმწიფოების - საქართველოს (კახეთი და ქართლი), იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის გადარჩენა სრული განადგურებისაგან, რითაც დაუნდობელი თურქეთი და კიდევ უფრო ვერაგი სპარსეთი უქადდა ამ ქვეყნებს, მათი პოლიტიკური და სამხედრო დახმარება გახლდათ- ერთადერთი და სამართლიანი გადაწყვეტილება. გარემოებათა გამო, რუსეთი წარმოადგენდა ერთადერთ ქრისტიანულ ძალას, რომელსაც შეეძლო და ვალდებული იყო ეს პრობლემა გადაეჭრა. (ბედლი, 2012:55)

ცხადი იყო, რომ რუსეთი „საქართველოს დაპატრონებით მთელ ამიერკავკასიასაც ჩაიგდებდა ხელში, მით უფრო, როცა დაღესტნისა და ამიერკავკასიის სახანოები თავის მხრივ ითხოვდნენ რუსეთის მფარველობაში მიღებას... ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ რუსეთი მთელ კავკასიაში გაბატონდებოდა, ხოლო თუ იგი შეჩერებული არ იქნებოდა, შეიძლება სულაც ირანს დაპატრონებოდა“ (თ ბოცვაძე, 1990, 244). ირანი, ოსმალეთი და ჩრდილო კავკასიის მუსლიმი მფლობელები ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის აღმოსავლური პოლიტიკის ფორპოსტად მიიჩნევდნენ და ყოველნაირად ეცდებოდნენ წინ აღდგომოდნენ რუსეთის შემოჭრას სამხრეთ კავკასიაში. ყოველივე ამან XVIII საუკუნის 80 იან წლებში კიდევ უფრო გაამწვავა წინააღმდეგობები რუსეთს, ოსმალეთსა და ირანს შორის ახლო აღმოსავლეთში გაბატონებისათვის. ოსმალეთის დასუსტება, არასტაბილურობა ირანში და რუსეთის მზარდი ძლიერება „გარდაუვალს ხდიდა „ძველის“ დარღვევას და „ახალი“ ბალასნის ჩამოყალიბებას კავკასიაში“ (Внешняя политика России, 1960,40)

ეკატერინე II ხელისუფლება ჯერ კიდევ 60-იანი წლებიდან გეგმაზომიერად

ცდილობდა კავკასიის ათვისებას, აგებდა ციხესიმაგრეებს, ეწეოდა კოლონიზაციას. დაიწყო კავკასიის ხაზის მშენებლობა, რომელშიც ერთ-ერთი გადამწყვეტი როლი კაზაკური დასახლებების შექმნას ენიჭებოდა.

სამხრეთში ექსპანსიისათვის რუსეთის ხელისუფლება ეფექტურად იყენებდა კავკასიელი ხალხების სირთულეებსა და ინტერესებს. „ოსებთან რუსების მიერ დამყარებულმა კავშირებმა ჩრდილო კავკასიაში რუსების პოზიციები კიდევ უფრო განამტკიცა. ამიერიდან რუსებს შეეძლოთ შეუფერხებლად გადაადგილება სამხრეთ კავკასიაში, საქართველოში, რომელიც მათ კავკასიაში გავლენიან მოკავშირედ ეგულებოდათ“ (კვიციანი, 2017:161)

საქართველოსთვის და საერთოდ კავკასიისათვის არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა „ლევკიანობას“ და დაღესტნის საკითხს.

ჭარ-ბელაქნის საკითხმა, ლეკურმა პრობლემამ არათუ განსაზღვრა ქართულ-დაღესტნური ურთიერთობის ხასიათი, არამედ XVIII ს. მეორე ნახევარში არსებითად განაპირობა ქართლ-კახეთის რუსეთზე ორიენტაცია.

სწორედ ამ ორიენტაციის შედეგი იყო 1783 წლის 24 ივლისს გაფორმებული გეორგიევსკის ტრაქტატი. ამ ხელშეკრულებამ გაამწვავა ურთიერთობა როგორც ირანთან და ოსმალეთთან, ისე კავკასიის მაჰმადიანურ პოლიტიკურ ერთეულებთან. გახშირდა მათი თავდასხმები. ქართული ლაშქარი ვერ ახერხებდა ლეკთა განუწყვეტელი თავდასხმების მოგერიებას. განსაკუთრებული იყო თავისი მასშტაბითა და შედეგებით ავარიის მმართველის ომარ-ხანის 1785 წლის თავდასხმა საქართველოზე.

რამდენიმე თვის განმავლობაში ომარ-ხანი ქართლსა და კახეთში თავისუფლად დათარეშობდა და მხოლოდ მას შემდეგ გაეცალა საქართველოს, როცა აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო კარი იძულებული გახდა ომარ-ხანისათვის ყოველწლიური „ჯამაგირი“ – 500 თუმანი დაენიშნა და ერთჯერადად 10 000 მანეთი მიეცა ლეკთა ბელადებისათვის დასარიგებლად (კოპალიანი, 2014, 234)

სამწუხაროდ, საქართველოს პოლიტიკური წრეები ერეკლე მეორის მეთაურობით ვერ აფასებდნენ შექმნილ საერთაშორისო ვითარებას და კვლავ რუსეთის იმედად რჩებოდნენ, რაც 1795 წლის სექტემბერში კრწანისის კატასტროფით დამთავრდა. მაგრამ, ვერც ევროპის დიპლომატიის იმედი გამართლდა, რომელიც იმედოვნებდა, „რომ რუსეთი ღრმად ჩაეფლობოდა აღმოსავლეთის საქმეებში... ამაზე მეტყველებდა იმ დროს რუსეთის სამეფო კარის გულცივი დამოკიდებულება საქართველოსადმი და აღმოსავლეთში გართულებებზე თავის შეკავება“ (ჩხეიძე, 2002, 243)

რუსეთის სახელმწიფომ კარგად ისარგებლა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე შექმნილი საერთაშორისო ვითარებით და საქართველო დაიპყრო.

საქართველოს დაპყრობით რუსეთმა ხელსაყრელი პოზიციები შეიქმნა მთლიანად კავკასიაზე გაბატონებისათვის.

ლიტერატურა:

1. ბერძენიშვილი ნ. (1965), საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბილისი
2. ბედლი ჯ. ფ. (2012), რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობა, თბილისი
3. ბოცვაძე თ. (1990) ჩრდილო კავკასიის ხალხები საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში (XV-XVIII სს.), თბილისი
4. ბულიშვილი მ. (1991), ქართული ეკლესიის მსახურები რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიურ ურთიერთობაში, თბილისი
5. გურული ვ. (2009), საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801), თბილისი

6. გურული ვ. (2011), საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა(1483-1921), თბილისი
7. კავკასია (2023), კავკასია, ტ. I, თბილისი
8. კვიციანი ჯ. (2017), კავკასია, თბილისი
9. კოპალიანი ე. (2000), რუსეთის ურთიერთობა ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიასთან XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, თბილისი
10. კოპალიანი ე. (2014), ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორია, თბილისი
11. სამსონაძე მ. (1988), საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში , თბილისი
12. სილაგაძე ა., გურული ვ. (2011), ირან-ოსმალეთ-რუსეთის დიპლომატია ცენტრალური და სამხრეთ კავკასიის კონტექსტში XVI-XVIII საუკუნეებში, ქართული დიპლომატია, 14, თბილისი
13. ქართული დიპლომატიის ისტორია (2022), ქართული დიპლომატიის ისტორია, თბილისი
14. ჩხეიძე ა. (2002), საქართველო რუსეთის, საფრანგეთისა და ინგლისის აღმოსავლურ პოლიტიკაში XVIII ს. დასასრულს, ქართული დიპლომატია, 9, თბილისი
15. Водовозов В.И (1904), очерки русском истории XVIII века, с-петербургъ
16. История России (1998), История России (1687-1861), Москва
17. История народов Северного Кавказа (1988), Москва
18. История внешней политики России (2000), (XVIII век), Москва
19. Внешняя политика России (1960), документы Российского министерство иностранных дел) т.1, Москва

Russian geopolitics in the 18th century and its impact on Georgian-North Caucasian Relations

Karalidze Jemal

Shota Rustaveli State University, Batumi

Abstract

Due to its special geostrategic location, the Caucasus has been a primary target of the great powers fighting for hegemony in the world since time immemorial. Due to its central location, Georgia was assigned a decisive role in the struggle for influence on the Caucasus. That's why all the powers that fought for the control of the Caucasus, first of all, tried to conquer and subjugate Georgia. Despite the great ordeal, Georgia constantly maintained the function of the political, economic, and cultural center of the Caucasus. From the 15th-16th centuries, the interests of three great states: Ottoman, Iran, and Russia, which persistently tried to expand their influence in the Caucasus or gain a complete advantage, intersected to dominate the Caucasus. This confrontation was exacerbated by the political situation in the Caucasus. 15th century From the second half, after the collapse of the unified Georgian feudal monarchy, there was no longer a centralized state in the Caucasus.

The 18th century was a turning point in the struggle for geopolitical influence in the Caucasus. Since that time, the issue of gaining a dominant influence in the Middle Middle East has gained great importance in the geopolitics of the leading European states. The rivalry between England, France, Austria, and Russia for control of the weakened Iran and Ottoman dominions was intensifying. In this context, the struggle for hegemony over the Caucasus intensified.

18th century From the beginning, the deep crisis in Iran put the issue of the struggle for redistribution of influence in the Caspian region on the agenda. Russia, in alliance with King Vakhtang VI of Kartli, tried to enter Transcaucasia, but the strong reaction of the Ottomans, along

with other factors, forced them to retreat. The struggle for influence in the Caucasus entered a decisive phase in the second half of the 18th century.

At the end of the 18th century, the French bourgeois revolution defined the development of international relations for several decades. This not only led to the rapprochement of England and Russia but at a certain stage, ruthless rivals - Russia and Ottomans.

Russia conveniently used the created situation to establish full influence on the Caucasus.

Key words: Caucasus, Georgia, geopolitics, Russia, Ottoman, Kabardino, Dagestan